

FOLKLORE I FILOLOGIA

El *folklore* (conjunt de tradicions, creences, llegendes, dites, cançons, etc., populars; manifestacions de l'art literari i musical del poble...) està estretament emparentat amb la *filologia*, «ciència que estudia les llengües com a òrgans de la vida intel·lectual (manifestacions de l'esperit i de l'activitat) dels pobles, o com a estudi científic del llenguatge, dels idiomes». Si la filologia s'ocupa dels fenòmens espirituals manifestats pel llenguatge (demés de fer-ho dels propiament etimològics, lexicològics, gramaticals i històrics), hom pot veure fàcilment la relació que té amb el folklore en estudiar la psicologia i la cultura dels pobles – amb més o menys sentit ètnic o nacional –.

Sota el múltiple interès orgànic en aquestes diverses però emparentades branques científiques, embastem aquest article sobe l'humorisme irreverent en el nostre folklore. En alguns aspectes del tema i del material predomina l'interès filològic o lingüístic; en d'altres, el de psicologia col·lectiva i d'afectivitat literària, que es lliga ensems amb problemes de consideració o d'ordre moral, sovint ben delicats.

La classificació del contingut podria ésser *interna*, unes vegades, i d'altres, *genèrica* dintre el folklore.

Degeneració irònica de mots sagrats o espirituals

Per aquesta degeneració, popular o vulgar, els devots sincers o respectuosos consideren gairebé com un insult el mot *beneit* o *beneïta* aplicat a les coses sagrades i, especialment, a la Mare de Déu.

Al nostre temps de menuts – de grans i tot, i àdhuc actualment, – gairebé totes les famílies guardaven «aigua *beneïta*», per tal de tenir-ne per a la piqueta d'un Sant Crist, d'espargir-ne a les robes o a la cambra d'un malalt, posar-ne gotes o un raget en brous o medicines que el malalt hagués de prendre, servir-ne per a un dia de venir Nostre Amo, per a fer el senyal de la Creu cada dia...

En entrar a una església, a una capella, a una ermita..., el primer que hom troba és la «pica de l'aigua *beneïta*» per a senyar-se els fidels.

I si ha pobles, muntanyencs o no, que encare serveixen el costum de repartir «pa *beneit*» en el temple, a l'hora de l'Ofici solemne, per la festa del Sant Patró titular – la festa major – o per les d'altres Sants de veneració especial i culte plurisecular. Amb una petita variació: que el «pa *beneit*» s'ha canviat, generalment, en la «coca *beneïta*» – que sembla tenir més bons gustos encara, per la gràcia inefable de la benedicció. – Qui menjava o menja pa *beneit* el dia de cert sant determinat, segons els llocs, s'allibera de tenir mal de coll: així ho afirma la veu de la creença popular.

Pa beneit, aigua beneïta, coca beneïta, oli beneit...

Mot d'expressió viva en llavis del poble, i precisament en un elevat sentit religiós, amb segell d'adjectivació sagrada.

Aquest segell d'adjectivació sagrada culmina en la forma digna i correcta, culta i vulgar ensems, de la salutació i lloança angèlica a la Mare de Déu i al seu divi Fill: «*Déu vos salve, Maria, plena de gràcia; el Senyor és amb Vós; beneïta sou Vós entre totes les dones, i beneït és •lo• fruit del vostre sant ventre, Jesús.*»

Ara, molts s'avesen a canviar el mot; «*Beneïda sou Vós entre totes les dones, beneït és el fruit...*»

Beneït i *beneïta*, en boca del poble – el polit i l'inculte – han perdut en general el seu sentit elevat, noble, religiós, sant..., degenerant-se, tergiversant-se fins a convertir-se en sinònims de «poc enteniment», «imbècil», «ximple», mancat de «senderi»...

«Es un *beneït*», diuen d'un que fa coses que fugen de la raó i del bon seny. «Quina *beneïta* n'hi ha d'aquella mossal!», diran d'una noia que «no té cap ni centener» i que no es comporta pas com una donzella, exemplar en la virtut, en les paraules o en la conducta. «Bé ets prou beneït!», «No siguis beneïta!», sentim encara a cada passa.

I, és clar, això de tractar de «beneït» – prenent-ho sota aqueix mal sentit – el bon Jesús, i de «beneïta», la Mare de Déu, els devots sincers excessivament preocupats, i pots ser poc filòlegs, no ho han pogut suportar, i s'han decidit a canviar els mots pels altres dos de la mateixa rel i d'equivalent participi passiu gramatical que consideren elevats, purs, respectuosos i més fins alhora: *beneït*, *beneïda*.

Aquesta qüestió de devoció i polidesa ho és també de lingüística o filologia; de psicologia i estilística i de folklore. Els exemples de degeneració irònica en el lèxic, són nombrosos. L'origen n'és gairebé sempre una mofa irreverent, més o menys accentuada. Hom arriba a oblidar, en aqueixos mots, el sentit espiritual, ben clar, ben innocent, al qual, ja centúries enrera, uns irònics andònims, que no eren innocents, al menys en la intenció, van penjar un vestit d'oprobri que no es merexia (si no fos per augmentar la gràcia i la riquesa folklòrica).

Com diem, d'això ja fa temps, i és cosa no d'un moment, sinó duradora. El mateix poble, la mateixa gent que diuen «pa beneït», «aigua beneïta» i «beneïta sou Vós», diran potser «llorer o llor beneït», «un ciri beneït», «una imatge beneïda», i «la medalla beneïda», «Beneït el qui ve en nom del Senyor!»... Verament, en el nostre dinamisme lingüístic, aquest mot – beneït – ha tendit a esdevenir arcaic.

Passa d'una manera semblant – posant, per exemple, un nom o substantiu per comptes d'un adjectiu o participi – amb els mots *brou* i *caldo*: el segon ha anat matant el primer, que ací ja només es conserva, arcaic, en una expressió. Nosaltres mateixos, quan la mare ens donava brou de carn o de gallina, etc., dèiem que preniem «una tassa de *caldo*»; quan convenia per a la salut, ens donava una «escudella o un tupí de *brou de pa*». La voluntat de depuració en la llengua literària ha fet que hom retornés a l'ús la paraula *brou* per comptes de *caldo*, que havia pres el domini absolut.

I bé: ¿quina diferència hi ha, de significació i de forma, entre *beneït* i *beneït*? Senzillament: la mateixa que hi ha, en castellà, entre *bendito* i *bendecido*.

«*Agua bendita*». – «El señor Cura ha *bendecido* el agua de las fuentes bautis-

males». «Cristo bendito!». «Bendita sea tu pureza!». «El padre moribundo ha bendecido a su hijo». «Ha sido bendecida la bandera...».

No apurarem massa la cosa lingüística per explicar l'existència de les dues torses, és a dir, els camins, paral·lels i divergents *allhora*, que ha seguit el *benedictus* originari en la seva evolució. Pensem en les dues formes d'una paraula: *reïna* i *rèina*, *eina* i *eïna*... segons les comarques. Altres exemples podríem afegir. No oblidem el *Benedictus* > *Benet*... Simplifiquem, només: *Beneit* <> *bendito* son ja plens adjectius qualificatius – a vegades, epítets (el beneit Joan...) –; *beneit* <> *bendecido* són participis amb sentit més verbal que no pas adjectival; sempre van usats amb el verb auxiliar *haver* <> *haber*, per a formar els compostos del verb principal *beneir* <> *bendecir*. En el participi *beneit* <> *bendito*, predomina l'adjectiu damunt'el verb. Precisament, del participi-adjectiu la llengua vulgar n'ha arribat a fer un nom: «Va venir aquell *beneit*...». «Es un *bendito*!». Si en «home pobre», *pobre* és un adjectiu, en «va venir un pobre», ja és un nom; el mateix passa amb els darrers exemples posats, de la nostra famosa paraula que ara té dos sentits.

Veiem, per l'exemple, que el castellà també tendeix a degenerar el sentit digníssim del mot, amb menys atreviment, però, que en el nostre folklore. *Es un bendito!*, s'aplica a un home molt bo, molt sant, molt innocent..., rellicant cap a donar-hi un to d'ironia i un sentit de mofa.

En resum de gramàtica comparada: El canviar en català el «*beneïta* sou Vós entre totes les dones, i *beneit* és el fruit...», per *beneit* i *beneïda*, és el mateix que canviar el «*bendita* tú eres», etc., en castellà, per «*bendecida* tú eres entre todas las mujeres y *bendecido* es el fruto...». Recordar: *maldito* i *maldecido*. En català potser ja només queda la forma «*maleït*», i s'ha perdut «*maleit*».

La constatació del fet que ha escaigut a la paraula comentada ens introdueix de ple a l'estudi de l'humorisme irreverent en el folklore català, considerant-ne la ironia que juga amb mots sagrats o espirituals. En el fons, és llàstima que una cosa que ha donat, amb el temps, gràcia i riquesa a l'idioma i al folklore, representi una tura psicològico-moral per al poble. També ho és la *picaresca* espanyola, i el seu folklore, en punts semblants.

La religió, les virtuts, els grans ideals..., han estat sempre objecte d'ironies, mofes, menyspreus i escarns per part de la gent – «vius» o no, ignorants o instruits – que no han tingut la fe prou arrelada ni han estat massa fins en moral cristiana. Per entremaliadura, per gresca, per més o menys grau de mala intenció, la gent ha fet mofa «graciosa» de coses dignes, respectables i àdhuc santes i sagrades. Els mots i les dites, després, prenen carta de naturalesa, perden sang i malícia, i la gent ja els diu gairebé inconscientment. Passem revista d'algunes mostres:

– Es mig *benaventurat*! – diu la gent vulgar quan vol significar que una persona determinada no té gaire seny, que és mig boig, que – sense ésser dolent – fa o diu coses fora de la normalitat del sentit comú.

– Pobreta: és *benaventurada*! – diran d'una noieta imbècil, sense enteniment, psicològicament anormal.

¿Per què, *benaventurat* – el mot correcte és *benaurat* –, a un foll, a un que no té el cervell bé i, si tant estirem, a un que és massa, massa bo? Precisament, per a

fer mofa dels veritables *benaventurats* o *benaurats*, que són els sants del Cel, les ànimes que gaudeixen la suprema felicitat que és la contemplació de Déu...

Seguim la corda de l'afectivitat popular, en la lingüística i en el folklore. Perquè Sant Tomàs d'Aquino, el formidable teòleg-filòsof medieval, l'autor de la *Summa Theologica* i d'altres obres admirables, era tan savi, tan extraordinàriament savi, els maliciosos van inventar el dir a un que fos molt ruc: – Es un *Tomàs*, aquell!

Sense tanta malícia, i potser sense gens i tot, el poble d'avui diu, encara, adreçant-se a un home ignorant o bé d'escàs criteri. – Que n'ets de Tomàs!

Autènticament folklòrica és l'anècdota que puc contar, referent a aquest nom propi adjectivat irònicament. El meu pare fou metge de Santa Maria d'Oló. Va viure una temporada amb ell el seu germà Tomàs. Un pagès d'allà a la vora tenia un ase: el seu amo el cridava amb el nom de *Tomàs* (perquè era el ruc, el «burro»). Un matí, en anar al camp, el ruc es va ficar a l'entrada de casa dels meus pares, i el pagès el va cridar a plena veu: – Tomàs! Tomàs! Aquí! – El meu oncle va sentir els crits i va eixir ingènuament. – Què voleu? – Oh – va respondre l'home –: cridava el «burro», que s'ha ficat aquí a l'entrada! – El meu oncle es va posar a fer exclamacions d'aquell poble on la gent «posaven noms de persona a les bèsties». Potser ell ignorava la sort folklòrica del nom del Sant que fou un savi incomparable, o, si no la ignorava, quedà tanmateix ressentit en el seu amor propi.

Una altra expressió de la mateixa mena: «Que n'ets de Pau!». «Bé ets prou Pau!». De manera que, a un que «no arriba més enllà», que fa alguna atzagaiada o comet un error, li apliquen, per qualificatiu, el nom propi d'un altre Sant, també molt savi, un dels primers, dels més grans i preclars il·lustradors del Cristianisme.

Atanasi és un nom cristià de derivació grega (Athanasios) *immortal*. Al paràgraf dels modismes interjeccionals ja anotem l'exclamació que hom sol adreçar, per exemple, a un minyó poc espavilat: – Ah, *Tanasi*! – Què n'ets de *Tanasi*!

Cloenda. – Altres paràgrafs en el tractat d'aquest tema podrien ésser: «Blasmes humorístics de coses religioses en general» humorisme o esperit satíric en «Oracions, Litúrgia, Doctrina»; «Modismes»; «Refranys»; «Cançons», etc.

El nostre recull és arxivat: per a la seva publicació, caldria una selecció rigorosa, per la delicadíssima importància del seu contingut, sota l'aspecte moral i la seva transcendència. Ací, ens interessa principalment la relació del folklore amb la filologia, dintre la mena d'humorisme popular que els epígrafs posats indiquen. Però, com tot el folklore, aquest sector – amb exemples sovintejats d'humorisme repugnant – instrueix sobre el caràcter, la psicologia, els defectes del poble; sobre les seves idees – plenes de malícia en aquest punt, – amb la vivor que dóna més o menys gràcia a les dites... Material utilitzable doncs per a l'estudi històric de la vida i dels costums – bons o dolents – de la gent catalana.